

Tanrı Algısının Adil Dünya İnancı Kuramı ve Adalet Kavramları Üzerinden İncelenmesi

Examination of God Perception through Belief in A Just World Theory and Concepts of Justice

Gonca NEBİOĞLU

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Ana Bilim Dalı Doktora Programı

goncanebi@hotmail.com

ORCID Numarası|ORCID Number: 0000-0002-6726-0558

Fatma OKTAY

Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Psikoloji Bölümü,

yildirimfatma@sdu.edu.tr

ORCID Numarası|ORCID Number: 0000-0001-8349-1703

Öz

Lerner (1977), kişilerin istedikleri şekilde yaşayabilecekleri ya da başlarına gelen olumsuz olaylara katlanabilecekleri bir mekanizma olarak adil dünya inancı kavramını geliştirmiştir. Bazı dini inanç kavramları, adaletsizliğe ve baskıya direnme ya da bunlara meydan okuma motivasyonu ile tutarlıdır. Bunların yanı sıra adil bir dünya inancı ile dini inanç ve tanrı algısı birbirleriyle ilişkili görünmektedir. Bu çalışmanın amacı, Tanrı algısının, farklı cinsiyet kimliği/cinsel yönelime sahip hikâye kahramanlarının başına gelen olaylarla ve bu hikâye kahramanlarıyla ilişkisinin, adil dünya inancı kuramı kapsamında adalet kavramı üzerinden nasıl açıklandığını incelemektir. Çalışma kapsamında veri toplama aracı olarak; Tanrı Algısı Ölçeği, Genel-Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği ve araştırmacı tarafından oluşturulan adil dünya inancı hikayeleri kullanılmış ve çalışmada elde edilen veriler R Studio programında yapılan yol (path) analizi aracılığıyla incelenmiştir. Bulgular, Tanrı'nın sevgi dolu ve bağışlayıcı olarak algılanmasının, hikâye karakterleri hakkında olumlu düşünmeyle negatif ilişkili olduğunu göstermektedir. Katılımcıların adaletsizlik hissi arttıkça, karakterlerin olumlu değerlendirilmesi azalmakta ve hikâye karakterleri suçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Genel-Kişisel Adil Dünya İnancı, Tanrı Algısı, Cinsiyet Kimliği, Cinsel Yönelim

Abstract

Lerner (1977) developed the notion of a belief in a just world as a mechanism by which people can live as they wish or endure negative events. Some concepts of religious belief are consistent with motivation to resist or challenge injustice and oppression. In addition, belief in a just world and religious belief and perception of God are seemed associated. The purpose of this study is to examine how the perception of God is explained with the events that happened to the heroes with different gender identity and sexual orientation of the story and its relation with the heroes through the concept of justice within the scope of the theory of belief in a just world. Within the scope of the study; God Perception Scale, General-Personal Belief in A Just World Scale, and belief in a just world stories created by the researcher were used as measures. Obtained data were analyzed through the path analysis conducted in the R Studio program. Results show that the perception of God as loving and forgiving is negatively related to positive thinking about story characters. As participants' perception of injustice increased, the positive evaluation of the characters decreased and the story characters were accused.

Keywords: General-Personal Belief in a Just World, Perception of God, Gender Identity, Sexual Orientation

Giriş

Adil Dünya İnancı

Adil dünya inancı, en yalın haliyle dünyanın adil olduğu, iyilerin başına iyi, kötülerin başına ise kötü olayların geldiği inancıdır¹. Dünyanın adil bir yer olduğu kabulü ya da isteği ve “iyilerin başına iyi, kötülerin başına kötü şeyler geleceği” düşüncesi günlük hayatta, bireylerin kendi hayatlarından bağımsız

¹ Lerner 1977.

olaylarda da karşımıza çıkar. Örneğin; dizi ya da haber izlerken bile, “iyi” (adil dünya inancı kuramına göre “kurban”) olarak nitelendirilen bireylerin başına olumsuz bir olay geldiğinde, buna tepkimiz “O aslında ikiyüzlüydü.”, “Bu kadar iyilik de fazlaydı, aslında hak etti.” şeklinde olabilir. Bu tarz bir yorumun kişilere getirisi, dünyanın adil bir yer olduğu inancımızın “iyi insanların başına kötü olaylar gelmesi” durumunda bile sarsılmamasını sağlamaktır. Adil dünya inancı kuramı işleyiş bakımından tutarlılık kuramlarına benzemektedir. Bu kuramlardan ilki Heider'in denge kuramıdır. Heider, tutum objesi, bir kişi ve diğer kişi arasındaki ilişkilerle ilgili bir dengeye dikkat çekmektedir. Denge kuramı, bir kişinin diğer kişiye olan tutumu ile diğer kişinin ya da yine aynı kişinin tutum objesine olan tutumu arasındaki çelişkiye ve uyuma dair bir kuramdır. Çelişki yaratmamak için ya kişilerin tutum objesine yönelik tutumlarının aynı olması ya da birbirlerine karşı olan tutumlarının aynı (ya da tam tersi) olması gerekmektedir². Bu kuram, farklı değişkenleri hesaba katmaması ve tutum ya da davranıştan birinin değiştirilmesi konusundaki kesin fikri nedeniyle başka çözüm yollarının olabileceğini tartışmaya açmamıştır. Festinger'in bilişsel çelişki kuramına göre tutumlar arasında var olan bir çelişki rahatsızlık yaratır. Bireyler bu çelişkinin varlığından bir an önce kurtulmak istemektedirler. Çelişkidenden kurtulmak için, matematiksel olarak, çelişen bilgi sayısını azaltmak, uyuşan bilgi sayısını da artırmak gerekmektedir³. Çelişen bilgi sayısını azaltmak, uyuşan bilgi sayısını da artırmak için tutum ve şemaların belirlenmesinde, toplumsal kurallar, normlar, din ve kişisel düşünceler etkilidir⁴.

Lerner adil dünya inancını 'temel bir yanılsama' olarak görmektedir, çünkü bireyler tarafından yürütülen bu sistem, olayların adil olarak gerçekleşmesinden bağımsız olarak değerler, normlar, tutumlar ve inançlar tarafından inşa edilmektedir. Bu değer, tutum ve inanç kavramlarının toplumdan topluma değiştiği gibi kişiden kişiye de değişebileceğini varsayarak, aslında soyut kavramlar üzerinden yürüyen bir sistemden bahsedilmektedir. Bireyler sosyal ve yaşamsal bağlarını daha rahat sürdürebilmek için adil dünya inancının kendisine ihtiyaç duyabilmektedirler⁵.

Adalet kavramı ve olayların 'adilligine' göre değerlendirilmesinin nasıl olduğu da karmaşık olmakta ve kişiden kişiye değişebilmektedir. Kişiler bir olayla karşılaştıklarında, bu olayı adil olma şekline göre iki türlü değerlendirme eğilimindedirler. Bunlardan ilki, açıkça adaletsiz olan olayları, bu olaylara benzer olaylarla karşılaştırıp otomatik bir şekilde geçmişteki olayların sonucuna göre değerlendirip o yönde tepki vermektir. İkincisi ise olayların sonucu karşısındaki adalet senaryolarının bireyler tarafından değerlendirilmesi ve ona göre karar verilmesidir⁶. Bu açıklama da bize, adalet kavramının göreceliğini ve dünyanın adil bir yer olması düşüncesinin normlarla, inanışla, kişisel düşüncelerle ne kadar ilgili olduğunu göstermektedir.

Bazerman (1995), insanların yaşadıkları iyi ya da kötü olaylar karşısında ödedikleri bedelleri meşrulaştırmalarının, adaleti sağlamaktan daha kolay olacağını gözlemlemiştir⁷. Bu gözlem, kurbanı değersizleştirmenin, dünyanın adil olduğu inancını sarsmaktan daha kolay olacağına kanıt niteliğindedir.

Lerner⁸, adalet ve adillik kavramlarının çocuk yaşta hayatımıza girdiğinden bahsetmektedir. Adalet kavramının ortaya çıkmasında diğer kişilerle olan iletişim oldukça önemlidir. Çünkü “adalet” ve “ahlak” kavramlarının anıldığı her yerde, toplumsal kurallar ve dışarıdan gelen müdahalelerden bahsedilmektedir. Dolayısıyla çocukların artan yetenekleri, onların çevre üzerindeki etkileri ve çevreleriyle kurdukları bağlanma örüntüleri belirgin bir kişisel gelişimi ortaya çıkarmakta ve bu

² Heider 1946, 107-108.

³ Festinger 1954.

⁴ Dursun ve Kabadayı 2012.

⁵ Jost ve Kay 2010.

⁶ Lerner 2003, 389-390.

⁷ Bazerman'dan aktaran Lerner 2003, 391.

⁸ Lerner 1971, 127-128.

yeteneklerin tekrarlanmasıyla yaşanan deneyimler arttıkça, bu deneyimler “adillik” ve “korku” kavramlarını doğurmaktadır. Bu noktada ailelerin, kendi çocuklarının davranışlarını kontrol etmeye çalışması, adaletin tanımını için oldukça belirleyici bir çerçeve olabilir⁹. Diğer bireylerle iletişim arttıkça, oluşan adillik kavramı da olaylara bakış açısını ya da kişilerin nasıl değerlendirileceğini belirlemektedir.

Lerner¹⁰ tarafından geliştirilen kuram ilk aşamalarda kurbanı suçlama (victim blaming) ve adaletsizliği meşrulaştırma kavramlarından faydalanmıştır. “Kurban” açısından olaya bakış ve diğer insanlar tarafından “kurban”a bakış incelenmiştir¹¹. Hatta kuramla ilgili ilk çalışmalar “adaletsizliği meşrulaştırma” ve “kurbanı aşağılama” üzerine yapılan çalışmalardır¹².

Lerner¹³, adil dünya inancının nereden geldiği ve insanların kritik zamanlarında nasıl ortaya çıktığı konusunda, sosyal bağlantıların içselleştirilmesi ve uygulanmasına dikkat çekmiştir. Lerner’e göre insanların neyi hak ettiklerini düşünmeleri toplumdaki topluma ve dolayısıyla yaşanan yerdeki toplumsal ve öğrenilen kurallara göre değişmektedir. Özellikle batı toplumlarında adalet inancı; özgürlüğün, yaşamın ve mutluluğun kurban edilmesini ve onaylama gücüne sahip tek mekanizma olmayı talep etmektedir ya da o toplumda yaşayan bireyler tarafından bu yönde bir talep ortaya çıkmaktadır¹⁴. Burada da adil dünya inancı kuramında oldukça önemli bir faktör olan “kurban” kavramının aslında “adalet” kelimesinin içerisinde saklı olduğu ve bir şeylerden vazgeçme anlamına gelebileceği çıkarılabilir. Bir başka deyişle, “kurban”, olaylardaki adalet ya da adaletsizliği açıklamada bir araç olmaktadır. Kişiler kendi dünyalarının adilliklerini bozmamak adına olayın “kurban”ını gözden çıkarma yoluna gidebilmektedir.

Adil dünya inancı kuramına göre, insanlar talihsiz kurbanın başına gelen olumsuzluklara (olay ya da olumsuzluk hissi veren durumlara), kurbanın kendisinin neden olduğuna inanmaya eğilimlidirler. Bu eğilim, olayların olumsuz sonuçlarından etkilenme düzeyini azaltmakta işe yarayacağı gibi, farkında olmadan olaylara bir irade yüklemeye ve dünyanın adaletli olduğunu meşrulaştırma ihtiyacından doğmaktadır¹⁵. Masum kurbanlara yönelik sempati ve acıma duygusuyla ilişkili inanışlar, kurbanı değersizleştirme davranışını önleyebilmektedir. Fakat bu inanışlar olsa dahi yaşanan olayın nedeninin sorgulanması, bireylerin sahip olduğu adil dünya inancının sarsılmaması adına kurbanın değersizleştirilmesine ve kurbanın yaşanan olayın sonucuna layık olabileceği şeklinde algılanmasına neden olabilmektedir¹⁶.

Genel Adil Dünya İnancı ve Bireysel Adil Dünya İnancı

Adil dünya inancı, alanyazında bazı araştırmalarda iki yönlü incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında da adil dünya inancı bireysel (kişisel) ve genel adil dünya inancı olarak iki yönlü incelenecektir. Bireysel adil dünya inancı “Dünya bana ne kadar adil?”, genel adil dünya inancı “Dünya ne kadar adil?” sorusunun cevabını vermektedir¹⁷. Bireyler, ne yaptıklarını ya da bir olayın sonucunu hak edip etmediklerini bireysel adil dünya inançlarıyla düşünmektedirler ve kişisel iyi olma hali de daha çok bireysel adil dünya inancı ile ilişkilidir¹⁸. Temelde bireyler, nasıl ki dünyanın adil olduğu fikrini kendi iyilikleri için korumayı sürdürmek istiyorlarsa, sonuçları kendileri için olumlu olan olayları da yine

⁹ Vermunt 2004.

¹⁰ Lerner 1965, 356-357.

¹¹ Lerner ve Miller 1978.

¹² Uğur 2007.

¹³ Lerner 2004.

¹⁴ Lerner 1971.

¹⁵ Dalbert ve Maes 2004.

¹⁶ Göregenli ve Teközel 2004.

¹⁷ Kılınç ve Torun 2011.

¹⁸ Alves ve Correia 2010.

kendileri için hak olarak görüp, başka bireylerin başına geldiğinde haksızlık olarak görme eğilimine sahip olabilmektedirler.

Yapılan bir çalışmada, suça yönelmiş olan ergenlerde, çocukluk döneminde örseleyici yaşantılara maruz kalma düzeyi ile adil dünya inancı arasındaki ilişki incelenmiş ve çalışma sonucunda, örselenmiş yaşantıları fazla olan bireylerin dünyayı adil algılamalarının, görece örselenmemiş hayatı olan bireylerden daha düşük olduğu bulgulanmıştır¹⁹. Aynı çalışmanın bir diğer bölümünde cezaevine girmeyi hak ettiğini düşünen ergenler ve cezaevine girmeyi hak etmediğini düşünen ergenler arasında kişisel adil dünya inançları açısından anlamlı bir farklılık bulunmuş ve cezaevine girmeyi hak etmediğini düşünen ergenlerin kişisel adil dünya inançları, cezaevine girmeyi hak ettiğini düşünen ergenlere göre daha düşük bulunmuştur. Buradan da anlaşılacağı gibi adalet sistemi asimetrik ve öznel bir şekilde ilerleyebileceğinden bu çalışma özelinde, adil dünya inancının bu iki formundan yararlanmanın uygun olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere kuramla ilgili ilk çalışmalar “adaletsizliği meşrulaştırma” ve “kurbanı aşığılama” üzerine yapılan çalışmalardır. Sonrasında ise adil dünya inancı kavramı ile ilgili yapılan çalışmalarda, kuramı tanımlarken de yararlanıldığı üzere genelde, kurbanlar, kurbanların acılarını küçümseme, iş doyumu, sistemi meşrulaştırma, depresyon, dini inanç ve suç gibi konularla ilişkisi incelenmiştir.

Kurbanı değersizleştirme ile ilgili Lerner ve Simmons'un²⁰ yapmış olduğu çalışmada, duygusal ipuçlarının algılanmasına ilişkin bir deney adı altında katılımcılara “kurban” olarak tanıtılan anlaşmalı katılımcının yapmış olduğu olası hatalar nedeniyle cezalandırılmasını iki oturum boyunca tek yönlü bir ayna yardımıyla gözlemleyen gözlemcilerin, deneyin sonunda kurbanın yaşadığı acıları reddettikleri ve kurbanın acılarını hafife alma eğilimi gösterdikleri gözlemlenmiştir. Çalışmanın örneklemini sadece kadın gözlemci ve kadın kurbanlardan oluşmuştur, ancak araştırmacı erkeklerle yapılsa da benzer sonuçların bulgulanabileceğini düşünmektedir. Bu sonuçlar bireylerin adil dünya inançlarını sarsmamak adına yaptıkları, kurbanı değersizleştirme davranışını doğrular niteliktedir. Örneklemini kadın ve erkeklerin oluşturduğu bir başka çalışmada ise²¹ televizyondan gösterilen görüntülere karşı kurbanı değersizleştirme davranışı gözlenmiştir. Bu konu ile ilgili farklı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmaların bulguları da yukarıdaki çalışmaları destekler niteliktedir ve ortak açıklama, dünyayı adil olarak algılama bireylerin hayatlarını kolaylaştırdığı için bunun sarsılmasını istememeleri üzerinedir. Fakat bu tarz çalışmalara bir eleştiri, çalışmaların genelde kağıt kalem testleri üzerinden yapılmış olması şeklindedir²².

Adalet algısıyla ilgili yapılan çalışmalarda, adalet kavramının çalışma ortamına ve performansa nasıl yansıdığına da bakılmıştır. Genel bir sonuç olarak, işyerlerinde adaletli bir ortam algılayan bireylerin daha fazla çalışma eğiliminde oldukları gözlenmiştir ve bireylerin motivasyonu için iş yerlerini adil olarak algılamaları oldukça önemli görünmektedir²³. Benzer bir çalışma okullar için yapılmıştır. Okulla ilgili süreçlerde adil dünya inancı mekanizmasının etkili olduğu düşünülmüş ve adil dünya inancı yüksek olan öğrencilerin, okulda daha az stres yaşadıkları ve daha az başarı kaygısı hissettikleri belirtilmiştir²⁴.

Alanyazının ve yapılan çalışmaların da gösterdiği üzere, adil dünya inancını insanların hayatlarını ve “iyi oluşlarını” devam ettirebilmeleri için kullandıkları bir meşrulaştırma stratejisi olarak

¹⁹ Coşkun 2010.

²⁰ Lerner ve Simmons 1966.

²¹ Lerner 1971.

²² Lerner ve Miller 1978.

²³ Cropanzano ve Rupp 2003.

²⁴ Dalbert ve Maes 2004.

tanımlayabilmekteyiz. Yapılan çalışmalarda, adil dünya inancı yüksek olan kişilerin kızgınlık, hayal kırıklığı, suçluluk, utanma gibi olumsuz sayılan duyguları daha az yaşadığı vurgulanmıştır. Bu durumu tersinden düşünecek olursak kızgınlık, hayal kırıklığı, suçluluk, utanma gibi olumsuz sayılan duyguları daha az yaşayan insanların adil bir dünya inancını geliştirme potansiyelleri daha yüksektir diyebiliriz. Buradan hareketle, yaşadığımız toplumda farklı cinsiyet kimliği-cinsel yönelime sahip bireylerin toplum tarafından kabul edilir olan heteroseksüel bireylere göre daha fazla örselenmiş yaşantıları olabileceği ve dolayısıyla olumsuz duyguları daha fazla yaşayabilecekleri/yaşamaya maruz bırakılabilecekleri sonucuna varılabilir. Dolayısıyla da bu çalışmada LGBTİ (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Trans ve İnterseks) ve heteroseksüel hikâye kahramanlarının kullanılmasının bulguları etkileyebileceği düşünülmektedir.

Tanrı Algısı Kavramı

Alanyazına göre dini inançlar ve kültürel normlar, bireylerin dünyanın adil bir yer olup olmadığı hakkındaki algılarını şekillendirebilmektedir. Bu çalışmada tanrı algısı kavramı, tanrının var olup olmadığı ile ilgili değildir. Kişilerdeki tanrı tezahürünün sevgiye veya korkuya dayandırılması ile ilişkilidir. Tanrı algısı, bireyin Tanrı'ya karşı olan tüm duygu ve düşünceleridir. Tanrı algısı, tıpkı adil dünya inancı kuramında olduğu gibi bilişsel tutarlılık teorileri ile ilişkilendirilmiştir. Bazı dini inanç kavramları, adaletsizliğe ve baskıya direnme ya da bunlara meydan okuma motivasyonu ile tutarlıdır²⁵. Tüm bu ilişkilerin yanında adil bir dünya inancı ile dini inanç ve tanrı algısı birbirleriyle ilişkili görünmektedir. Bu ilişkileri daha iyi tartışabilmek için öncelikle dini inanç ve adil dünya inancı kavramları arasındaki ilişkiye bakmamız gerekmektedir.

Belki bir soruyla başlarsak daha açıklayıcı olabilir. Dünyadaki kötülük, ıstırap ve adaletsizliğin varlığını ve yaygınlığını nasıl açıklarız? Max Weber'in Din Sosyolojisi'nde gözlemlediği gibi, her din teorik sorunlara bir çözüm sunmuştur. En yaygın çözümlerden biri, öbür dünyanın varlığını, yapılan dünyevi doğru ve yanlışların getirisinin belirlendiği bir zaman ve yeri, kötülerin cezalandırıldığını ve iyilerin ödüllendirildiğini kabullenmektir²⁶. Tam da bu noktada Lerner²⁷, bu durumun “adil bir dünya” olduğu inancını taşıyan yönleri olduğunu belirtmekte ve dinî ideolojinin, katılımcıların “ne elde ettiklerinin ve hak ettiklerini elde edip etmediklerinin”, “adil bir dünyaya” inanma isteklerini tatmin etmelerine yardımcı olduğunu öne sürmüştür. Dini inanç sistemleri, adalet hakkındaki sezgileri doğrulamak dışında adaletle ilişkili olarak mevcut sosyal düzeni de korumaktadırlar. Örneğin Hinduizm dinindeki “karma” kavramı ve reenkarnasyon inancı, bireylere toplumdaki mevcut durumlarını hak ettiklerine ve tutarlı bir şekilde yaşadıklarına inanmalarını taahhüt eder. Buna göre, sonraki yaşamlarında ödüllendirileceklerdir²⁸.

Yaşadığımız gerçeklikte, deneyimlenen kötü olaylarla başa çıkmak ve sistemi gerekçelendirebilmek için, kesinlik ve öngörülebilirlik önemli kavramlar olmaktadır. Sistem gerekçelerinin kısmen belirsizlik ve belirsizliği azaltma konusundaki ihtiyaçlar tarafından motive edildiği fikri ile paralel olarak, geçmiş araştırmalar belirsizlik ve belirsizlik konusundaki açık görüşlülük ile muhafazakarlık arasında ters yönde ilişkiler bulunduğunu göstermiştir²⁹. Giderek artan sayıda çalışma, belirsizliğe tahammülsüzlüğü dindarlıkla ilişkilendirmektedir³⁰. Saroglou³¹, çeşitli kültürel bağlamlarda yürütülen farklı çalışmalarını gözden geçirmiş ve belirsizlikten kaçınma ve dini inanç sistemleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Örneğin, daha dindar insanlar belirsizlik ve tutarsızlığa karşı daha tahammülsüz

²⁵ Deutsch 2006.

²⁶ Jost vd. 2014.

²⁷ Lerner 1977.

²⁸ Jost vd. 2014.

²⁹ Jost vd. 2003.

³⁰ Hogg vd. 2010.

³¹ Saroglou 2002.

olma eğilimi göstermişlerdir³². Daha fazla kişisel kontrole ihtiyaç duyan³³ ve daha az dindar (ya da dindar olmayan) insanlarla karşılaştırıldığında yeni deneyimlere daha az açık oldukları bulgulanmıştır. Aynı zamanda, Tanrı'ya olan inanç ile muhafazakâr ve var olan sistemi destekleyen tavırlar arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur³⁴. Araştırma sonuçlarında, daha dindar olan insanların statükodan daha mutlu olduklarını söyledikleri ve sistemi koruyan tutumlarının daha fazla olduğu bulgulanmıştır.³⁵ Dinin başka bir işlevi ise, insanların birbirleriyle ilişki kurmasını, bu ilişkiyi sürdürmesini ve sosyal normları, davranış kurallarını geliştirmelerini ve uygulamalarını sağlamaktır³⁶. Bu noktada adil dünya inancının da benzer bir işlevi olduğunu ve yaşanan hayattaki adaletsizlikler için daha sürdürülebilir nedenler vermesini hatırlayabiliriz. Buraya kadar olan açıklamalarda daha çok din kavramının, dünyaya bakış açımızı nasıl etkilediği ile ilgili konulara değinilmiştir. Ancak bu çalışma, dindar olup olmamaktan ziyade Tanrı'yı nasıl algıladığımızı sorguladığı için bu kavramlar üzerinde durulacaktır.

İnanan birey için inancın merkezinde Tanrı vardır ve bireyin Tanrı'yı nasıl algıladığı önemli bir konudur. Tanrı'nın algılanışı çocuklukta oluşmaya başlayan ve kişinin çevresi, yaşadığı toplum, inanılan din ve benliği ile şekillenen bir yapıdır. Tanrı algısı oluşurken çocukluktan başlayan dönemde kişiye öğretilen dini temsiller ve çevresinden duyduğu din ile yakın ilişkili olabilecek farklı temsiller, o bireyin Tanrı'ya yönelik algısının olumlu veya olumsuz yönde gelişmesini etkileyebilmektedir³⁷. Kişilerin Tanrı algısını belirlemek amacıyla yapılan çalışma sonucuna göre, iki tip Tanrı algısından bahsedilmektedir. Bunlar “sevgi yönelimli Tanrı algısı” ve “korku yönelimli Tanrı algısı” olarak isimlendirilmişlerdir. Tanrı'ya yönelik olumlu atıflar, Tanrı'nın çok seven, koruyan, şefkatli, affedici gibi özelliklerle algılanmasıdır. Bu durum da Tanrı algısının daha affedici ve bağışlayıcı olması durumunu yaratmaktadır. Cezalandıran, korkutan, acımasız gibi yüklemeler de Tanrı'ya yönelik olumsuz atıflardır. Bu atıfları baskın olan bireylerin Tanrı algıları korku yönelimlidir denebilir³⁸. Yani bireyin kafasındaki Tanrı imajı daha korkutucu ve affedici olmayan bir Tanrı'dır.

Bacanlı³⁹ tarafından yapılan bir araştırmada, katılımcı öğrencilerin Tanrı ile ilgili sıfatlara verdikleri cevaplar arasında tüm deneklerin işaretlediği sıfat “Affedici”; işaretlenme sıklığı en çok olan ikinci sıfat “Yaratıcı”, üçüncü sıfat ise kadınlarda “Güvenilir” erkeklerde ise “Güçlü” sıfatları olmuştur. Deneklerin tümünün işaretlediği tek sıfat “Affedici” sıfatıdır. Bununla birlikte, araştırmada deneklerin hiçbiri cezalandırıcı sıfatları işaretlememiş ve bu nedenle araştırmacı tarafından katılımcıların, Tanrı'yı sevilen biri olarak kodladıkları sonucuna varılmıştır. Tek Tanrı inancı içeren tüm dinlerde Tanrı algısı kavramından söz edilebilmektedir. Bu nedenle başka bir din ile ilgili yapılan benzer bir çalışmada, Hristiyan inancına sahip üniversiteli gençlerin Tanrı kavramları çeşitli değişkenlere göre incelenmiş; “İlgisiz bir Tanrı”, “Görkemli bir Tanrı” ve “İntikam alan bir Tanrı” algıları ile cinsiyet yüksek korelasyon göstermiştir. Buna göre kadınlar, erkeklere göre, Tanrı'yı daha “dikkat çekici”, “saygın” ve “saygıyla karışık bir korkuya neden olan” olarak görmekte ve erkeklerden daha az “cezalandırıcı” olarak tanımlamaktadır. Kadınlar, Tanrı'ya yönelik daha az olumsuz atıfta bulunmuşlardır⁴⁰.

Bu kavramların psikoloji alanında incelenme bağlamlarına baktığımızda, Tanrı algısı kavramının bireylerin kişilik özellikleri ve depresif belirtileriyle olan ilişkilerinin konu edinildiği araştırmalar göze çarpmaktadır. Adil bir dünya ve Tanrı algısının birlikte ele alındığı çalışmalarda ise daha çok iş ahlakı ve diğer adil inanç sistemleri incelenmiştir. Yapılan bir çalışmada, insanların Tanrı hakkındaki

³² Altemeyer 2002.

³³ Hood vd. 1996.

³⁴ Jost 2009.

³⁵ Jost vd. 2014.

³⁶ Graham ve Haidt 2010.

³⁷ Güler 2007.

³⁸ Güler 2007.

³⁹ Bacanlı 1995.

⁴⁰ Hammersla vd. 1986.

görüşlerinin öz-imgenin önemli bir belirleyicisi olabileceği bulunmuştur. Bu bulguların kişilik özellikleri ve dinin dinamiklerini anlamada önemli etkileri olduğu öne sürülmüştür⁴¹. Öyleyse bir insanın kişilik özellikleri Tanrı'nın içsel temsilleri ile etkileşime girebilir. Farklı örneklerde yapılan çalışmalar bu bulguyu desteklemiştir. Bireyin kişiliği ile Tanrı algısı arasındaki paralelliği araştıran bir çalışmada, Tanrı'yı daha şefkatli ve sevgi dolu olarak algılamamanın olumlu kişilik özellikleri, daha yüksek özgüven düzeyi ve düşük depresyon düzeyi ile ilişkili olacağı ve Tanrı'yı olumsuz olarak algılamamanın, olumsuz kişilik özellikleriyle ilişkilendirilebileceği hipotezleri sınanmıştır. 132'si kadın ve 69'u erkekten oluşan örneklem ile yapılan çalışmanın bulguları hipotezleri desteklemiştir. Bunun sonucunda, kişilik özelliklerinin, bir insanın Tanrı'nın içsel temsilleri ile etkileşime girebileceğine, böylece bir insanın kendini nasıl algıladığını ve Tanrı'yı nasıl gördüğünü etkileyebileceği sonucuna ulaşılmıştır⁴². İskoçya'da 12 ila 15 yaşları arasında 866 gençten oluşan bir örneklem ile yapılan çalışma, olumlu benlik ile sevgi dolu ve bağışlayıcı Tanrı imgeleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu; olumlu benlik ve cezalandırıcı Tanrı imgeleri arasında ise negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir⁴³. Bu çalışmalar kişinin kendini nasıl gördüğüyle ya da kendisine yönelik kullandığı sıfatlarla Tanrı'yı nasıl algıladığı arasında oldukça paralel bir ilişki sunmaktadır.

Alanyazın incelendiğinde, mevcut çalışmanın konusuyla doğrudan ilişkili olan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma, Tanrı algısı ve “kurban” kavramlarıyla ve dünyanın adil olarak algılanıp algılanmadığı ile ilgilidir. LGBTİ bireylerle daha çok dindarlık üzerine çalışmalar yapıldığı görülmektedir. LGBTİ bireylerin tanrı olgusunu nasıl anladıklarıyla ilgili yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bireylerin dini ve manevi eğilimlerini konu eden ve Türkiye’de yapılan nitel bir çalışmada, kişilerin sorunlarla başa çıkma sürecinde dinî ve manevî unsurlar kullandıkları ve katılımcıların “merhametli Tanrı” tasavvurunun “cezalandırıcı Tanrı” tasavvuruna göre daha belirgin olduğu bulgulanmıştır⁴⁴. Kanada’nın doğu kıyısında gerçekleştirilen ve LGBTİ bireyler ve LGBTİ topluluklar arasındaki maneviyat ve din ilişkilerini araştıran nitel bir çalışmada, bazı katılımcıların din yoluyla kendilerine psikolojik baskı yapılabildiğinden ve LGBTİ kimliklerle din arasında çatışma yaşanabildiğinden bahsedilmektedir. Ek olarak kendilerini dindar Hristiyan olarak tanımlayan katılımcıların da utanç ve suçluluk hissettikleri, cehenneme dair korkuları olduğu bulgulanmıştır⁴⁵. LGBTİ Katoliklerin Tanrı'yı nasıl hayal ettikleri ve Tanrı imajlarının kendi kimliklerine paralel olarak nasıl değiştiğiyle ilgili yapılan bir nitel çalışmada, Tanrı'nın zihinsel temsillerinin kişinin kendi çatışmalarıyla ilişkili olabileceği ve katılımcıların çoğunun kimlik çatışmaları çözüldüğünde, cezalandırıcı bir Tanrı algısından daha sevgi dolu bir Tanrı algısına yöneldiği bulgulanmıştır⁴⁶. Adamczyk ve Pitt 'in⁴⁷ yapmış oldukları, hemen hemen tüm dinlerin, LGBTİ bireylere tutumları açısından değerlendirildiği bir çalışmada, dini inanışların ve bireylerin içinde yaşadığı toplum normlarının oldukça önemli olduğu bulgulanmış ve dini inanışların, LGBTİ bireylere yönelik tutumları belirlemede çok etkili olduğu görülmüştür. Yukarıda aktarılan çalışmalar doğrultusunda, Tanrı'nın nasıl algılandığı ve dünyanın adil olarak algılanıp algılanmaması arasında ilişki olabileceği görülmektedir. Bu durumun da çalışmadaki hikâye kahramanları hakkındaki düşüncelerimizi etkileyebileceği düşünülmektedir.

Adil bir dünya tezahürü ile inanç ve Tanrı algısı kavramlarının nasıl ve ne durumlarda yan yana geldiğine baktığımızda Lerner'in, kişilerin herhangi bir adaletsizlikle karşılaştıkları durumlarda, bu durumla başa çıkma stratejileri geliştirdiklerini belirttiğini ve bu stratejileri; acıyı azaltmak ve “normal”

⁴¹ Benson ve Spilka 1973.

⁴² Greenway vd. 2003.

⁴³ Leslie vd. 2001.

⁴⁴ Ayten ve Anık 2014.

⁴⁵ Beagan ve Hattie 2015.

⁴⁶ Deguara 2017.

⁴⁷ Adamczyk ve Pitt 2009.

hale sokmak, adaletsizliğin kanıtlarından kaçınmak, kurban karakterini yabancılaştırıp küçümsemek ve kurbanın acısını bir hak ediş olarak algılamak olarak sıraladığını görmekteyiz⁴⁸. Ek olarak, yapılan çalışmalarda adil dünya inancı yüksek olan kişilerin adaletsizlik karşısında daha fazla sıkıntı yaşayacakları ve Lerner tarafından açıklanan bu stratejilere daha fazla ihtiyaç duyacakları belirtilmiştir⁴⁹. Yukarıda da bahsedildiği üzere din bu stratejilerden biri olabilmektedir. Yapılan bir çalışmaya göre her durumda, dindarlığın dünyanın adil bir yer olduğuna inanma eğilimi ile pozitif bir şekilde ilişkili olduğu görülmektedir⁵⁰. Bu ilişki belirsizliği, tehdidi ve sosyal izolasyonu kısmen azaltmak için dinin önemli bir sistem olabileceğinin açıklaması olarak düşünülmektedir⁵¹. Tanrı'ya olan inanç, kişilerin daha iyi bir dünyada yaşamak zorunda olmaları sonucuna yol açabilirken; adil dünya inancı bakış açısından değerlendirildiğinde, daha iyi bir dünyada yaşadığına inanmak sonucuna yol açabilmektedir⁵². Bu iki bakış açısı birbirinden farklı görünse de aynı zamanda benzerdir de. Bu noktada Tanrı algısından bahsedebilir. Bu iki ifadenin çatışması durumunda Tanrı'ya yönelik algının yönü belirleyici olabilmektedir. Ancak sadece bu ifadelerin çatışması değil, aynı zamanda Tanrı'yı algılayan kendi yaşantımızdaki olaylardan, duygulardan ya da kendimize yönelik kullandığımız sıfatlardan etkilenmemiz de bu durumda oldukça önemlidir. Buradan hareketle, mevcut çalışmada adil dünya inancı kuramı içerisindeki kavramların, hipotetik mağduriyet durumlarında nasıl kullanıldığı ve bu kullanımların Tanrı algısı ile nasıl bir ilişki gösterdiği incelenmiştir. Çalışma kapsamında mağduriyet durumlarının senaryolaştırılması adına, araştırmacı tarafında hikayeler oluşturulmuştur.

Amaç-Araştırma Soruları

Bu çalışmada; Tanrı algısının, hikâye kahramanlarının başına gelen olaylarla ve kahramanlarla ilişkisinin, adil dünya inancı kuramı ve adalet kavramları üzerinden nasıl açıklandığı incelenmektedir.

Çalışma kapsamında oluşturulan araştırma soruları şu şekildedir:

1. Genel adil dünya inancı kuramı ve Tanrı algısı arasında bir ilişki var mı?
2. Kişisel adil dünya inancı kuramı ve Tanrı algısı arasında bir ilişki var mı?
3. Tanrı algısı ile hikâye kahramanlarının başına gelen olayların değerlendirilme şekli arasında bir ilişki var mı?
4. Genel ve kişisel adil dünya inancı ile hikâye kahramanlarının başına gelen olayların değerlendirilme şekli arasında bir ilişki var mı?

Yöntem

Örneklem

Bu çalışma kapsamında katılımcılar ağırlıklı olarak İstanbul, Ankara, İzmir ve Isparta şehirlerinde yaşayan bireylerden oluşmuştur. Farklı LGBTİ örgütleri ve okul topluluklarıyla iletişime geçilmiş ve iş birliği yapılmıştır. Çalışma kapsamında, kendisini heteroseksüel birey olarak tanımlayan 66, trans birey olarak tanımlayan 18, eşcinsel birey olarak tanımlayan 14, biseksüel olarak tanımlayan 11, queer olarak tanımlayan 1 kişiye ulaşılmış olup toplam katılımcı sayısı 110'dur. Çalışma kapsamında uygulanan materyalin bir kısmı anket siteleri aracılığıyla katılımcılara ulaştırılırken, bir kısmı da araştırmacı tarafından katılımcılara elden dağıtılmıştır. Uygulamadan önce çalışmanın gönüllülük esasına dayalı

⁴⁸ Lerner'den aktaran Lupfer vd. 1998.

⁴⁹ Lupfer vd. 1998.

⁵⁰ Furnham ve Brown 1992.

⁵¹ Jost vd. 2014.

⁵² Jost vd. 2014.

olduğu katılımcılara bildirilmiş ve gönüllü olanların bilgilendirilmiş onam formu aracılığıyla onayları alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen bu formda katılımcıların isimleri ya da kişisel bilgileri alınmadan; katılımcıların kimlik cinsiyeti, algıladıkları cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, meslek, örgütlülük durumu, politik yönelim gibi bilgileri alınmış ve sadece araştırma kapsamında kullanılmıştır. Ek olarak çalışma kapsamında, aşağıda bilgileri verilmiş olan Kişisel (Bireysel) ve Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği ve Adil Dünya İnancı Hikayeleri kullanılmıştır.

Kişisel (Bireysel) ve Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği (KGADIÖ) (Dalbert, 1987;1999)

Kullanılan ölçek, Kişisel Adil Dünya İnancı ve Genel Adil Dünya İnancı olmak üzere iki ayrı ölçek olmasına rağmen, bu çalışma kapsamında uygulamada bir arada verilmiştir. İlk yedi madde kişisel adil dünya inancını, kalan altı madde ise genel adil dünya inancını ölçmektedir. Dalbert⁵³ tarafından geliştirilmiş olan Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği, Göregenli⁵⁴ tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Yedi maddeden oluşan bu ölçek 5'li likert tipi (*I= tamamen katılıyorum, katılıyorum, biraz katılıyorum, biraz katılmıyorum, katılmıyorum, 5= tamamen karşıyım*) puanlama sistemine sahiptir. Ölçek kişilerin kendi yaşadıkları olayları ne kadar adil değerlendirdikleriyle ilgilidir. Ölçekten alınan yüksek puanlar dünyanın adil değerlendirilmediğine işaret etmektedir. Bu çalışma özelinde, likert tipi derecelendirme tersine çevrilmiş ve ölçekten alınan puanlar arttıkça dünyanın adil değerlendirildiğine olan inancın da arttığına dair bir puan elde edilmiştir. Dalbert⁵⁵ Kişisel Adil Dünya İnancı Ölçeği için iç tutarlılık katsayısını .86 bulmuştur. Göregenli⁵⁶ ise bu ölçek için güvenilirlik katsayısını .85 olarak hesaplamıştır. Bu çalışmada saptanan değer ise .80'dir. Dalbert⁵⁷ tarafından geliştirilen Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği, Göregenli⁵⁸ tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Altı maddeden oluşan bu ölçek 5'li likert tipi (*I= tamamen katılıyorum, katılıyorum, biraz katılıyorum, biraz katılmıyorum, katılmıyorum, 5= tamamen karşıyım*) puanlama sistemine sahiptir. Ölçek kişilerin genel olarak dünyayı ne kadar adil olarak değerlendirdikleriyle ilgilidir. Dalbert⁵⁹ Genel Adil Dünya İnancı Ölçeği için Cronbach alfa güvenilirlik katsayısını .78 bulmuştur. Göregenli⁶⁰ ise Türkiye örneğinde ölçeğin Cronbach alfa katsayısını .69 olarak bulmuştur. Bu çalışmadaki örneklem kapsamında ise bu değer .69 olarak hesaplanmıştır.

Adil Dünya İnancı Hikayeleri (ADIH)

Çalışma kapsamında; 3 heteroseksüel kadın, 1 eşcinsel erkek, 1 trans kadın ve 1 biseksüel erkeğin başına gelen (*Hikaye1= heteroseksüel Ayşe'nin patronun onunla birlikte olma tekliflerini reddetmesi üzerine işten atılması, Hikaye2= heteroseksüel Zeynep'in yaşadığı bir cinsel birliktelik sonrasında AIDS olması, Hikaye3= eşcinsel Mehmet'in kıyafet ve tavırlarından dolayı arkadaşları tarafından dışlanması, Hikaye4= trans Pınar'ın ailesi tarafından işkence görmesi, Hikaye5= heteroseksüel Aslı'nın kıyafetlerinden dolayı işyerinde tacize uğradığı ve işten atılma tehdidi, Hikaye6= biseksüel Burak'ın tecavüze uğraması*) olaylarla ilgili toplam 6 tane hikâye, araştırmacı tarafından yazılmıştır. Araştırmacı tarafından oluşturulan 6 hikâye, 7 uzman sosyal psikolog tarafından incelenmiş ve gerekli düzeltmeler

⁵³ Dalbert 1999.

⁵⁴ Göregenli 2003.

⁵⁵ Dalbert 1999.

⁵⁶ Göregenli 2003.

⁵⁷ Dalbert 1999.

⁵⁸ Göregenli 2003.

⁵⁹ Dalbert 1999.

⁶⁰ Göregenli 2003.

yapılmıştır. Bu düzeltmeler yapıldıktan sonra kapsam geçerliği sağlanmış olan materyal son halini almış ve katılımcılara sunulmuştur.

Daha sonra katılımcılara, Correia ve arkadaşlarının⁶¹ kullanmış olduğu 7'li likert puanlama sistemli mağduriyeti değerlendirme soruları sorulmuş ve katılımcılardan cevaplamaları istenmiştir. Bu bölüm çalışmanın bulgularında “a” bölümü olarak yer almaktadır. Mağduriyet değerlendirme sorularına bu çalışma özelinde araştırmacı tarafından, ' .... adlı kişi başına gelenleri ceza olarak görebilir.' şeklinde bir soru daha eklenmiştir. Mağduriyet değerlendirme sorularının altına Tepe⁶² tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde kullanılan sıfatlar eklenmiş ve katılımcılardan hikâyenin kahramanını düşünüp ona göre bu sıfatlara 1'den 5'e (1= hayır değil, 5= evet öyle) kadar puan vermeleri istenmiştir. Bu bölüm ise çalışma bulgularında “b” bölümü olarak yer almaktadır. Bu bölümde de çalışma kapsamında araştırmacı tarafından ek olarak 'suçlu' sıfatı dahil edilmiştir. Sıfatların olduğu bu bölüm, katılımcıların hikâye kahramanlarını destekleyip desteklemediklerini ya da değersizleştirip değersizleştirmediklerini sayısal olarak ölçebilmek için çalışmaya eklenmiştir. Bu bölümde bahsedilen sıfatlar, “dürüst”, “güçlü”, “olgun”, “iyi”, “adil”, “başarılı”, “ahlaklı”, “aptal”, “bencil”, “başarısız”, “sorumsuz”, “hatalı”, “zayıf”, “ahlaksız” ve “suçlu”, sıfatlarıdır. Görüldüğü üzere burada da ilk yedi sıfat destekleyici sıfatlar olup son sekiz sıfat karakteri daha değersizleştirici sıfatlardır. Bu nedenle son sekiz sıfatın puanları, tersi puanlanmıştır.

Son olarak hikâyenin kahramanlarının yaşadıkları olaylar karşısındaki mağduriyetlerin nasıl değerlendirildiğine dair bilgi almak için katılımcılardan, *kesinlikle adil-kesinlikle adaletsiz* skalasında 1'den 7'ye kadar puan vermeleri talep edilmiştir. Bu bölüm ise çalışma bulgularında “c” bölümü olarak yer almaktadır. C bölümü, katılımcıların hikâye kahramanlarını destekleyip desteklemediklerini ya da değersizleştirip değersizleştirmediklerini sayısal olarak ölçebilmek için çalışmaya eklenmiştir. Bu değerlendirmeler her hikâyeye uyarlanmış ve katılımcıların o hikâyeye özelinde düşünüp cevaplamaları beklenmiştir.

Tanrı Algısı Ölçeği (TAÖ) (Güler, 2007)

Tanrı Algısı Ölçeği, katılımcıların Tanrı'ya yönelik sevgi ya da korku yönelimli atıflarını ortaya koymak üzere Güler⁶³ tarafından geliştirilmiş bir ölçektir. Tanrı Algısı Ölçeğinde, Tanrı algısı yönelimini ölçmek hedeflenmiştir. Olumlu ve olumsuz Tanrı algısının (“sevgi yönelimli Tanrı algısı” ve “korku yönelimli Tanrı algısı”) belirlenmesi amaçlanan bu ölçek ile Tanrı'ya yönelik atıflar ile diğer pek çok değişken arasındaki ilişkileri incelemek mümkün olmaktadır. Alanyazın taraması yapıldıktan sonra ölçülmek istenen boyutlarla ilgili maddeler yazılmış ve sonrasında 535 kişilik örnekleme uygulanmıştır⁶⁴. Ölçek maddelerinin belirlenen boyutları ölçüp ölçemediğinin belirlenmesi için konusunda uzman akademisyenlerden maddelerin değerlendirilmesi istenmiş ve uygulamada elde edilen madde analizi sonucunda 32 madde içerisinden 22 maddenin geçerli maddeler olduğu gözlenmiştir. Ölçeğin şimdiki hali bu maddelerden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı .83 olarak bulunmuştur. Bu değer oldukça güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Faktör yapısı incelendiğinde, ölçeğin beş faktörden oluştuğu bulunmuştur. Tüm faktörler toplam varyansın %55,6'sını açıklamıştır. Analizler sonucunda Tanrı Algısı Ölçeği'nin (TA) güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu görülmüştür.

⁶¹ Correia vd. 2012.

⁶² Tepe 2015.

⁶³ Güler 2007

⁶⁴ Güler 2007.

İşlem-Bulgular

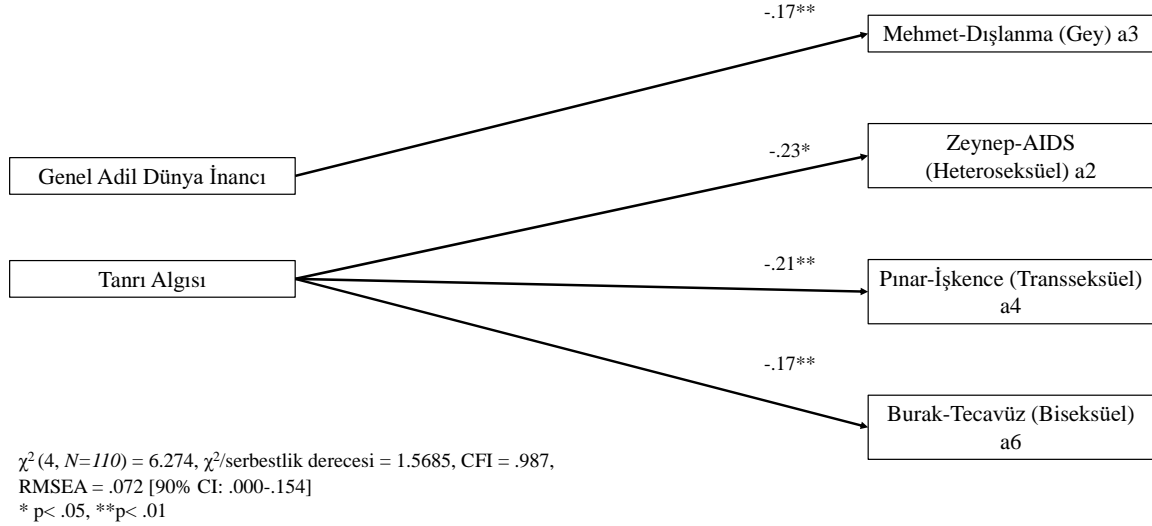
Veri toplama araçlarının katılımcılara hem elden hem de internet üzerindeki anket siteleri üzerinden ulaştırıldığı bu çalışmada, elde edilen veriler R Studio programında yapılan yol (path) analizi aracılığıyla incelenmiştir. Çoklu regresyon ile yakından ilişkisi olan yol analizi, iki veya daha çok değişken arasındaki nedensel ilişkilerin test edilmesinde, doğrudan ve doğrudan olmayan ilişkilerin karşılaştırılmasında kullanılmaktadır. Yol analizi, karmaşık ve fazla sayıda değişkenin bağımlı ve bağımsız konumuna geçtiği problemlerin çözümünde regresyona göre daha doğru, etkin ve kolay bir yaklaşım tekniğidir ⁶⁵. Çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler, korelasyon analizi aracılığıyla incelenmiştir. Hikayelerdeki olayların şiddet derecelendirmesine ilişkin betimleyici analizler ve korelasyon analizleri SPSS 23 programında yapılmıştır. Yol analizi bulgularında rapor edilen β katsayıları için R Studio programı 2 ayrı sütun oluşturmaktadır. Bu sütunlardan ilkindeki katsayıları hesaplarken örneklemin normal dağıldığı varsayılır ve dolayısıyla bu değerler genellikle daha yüksektir. İkinci sütundaki (robust sütunu) katsayılar hesaplanırken örneklemin normal dağılmayacağı varsayılır ve bu sütundaki değerler genellikle daha düşüktür. Mevcut çalışmada, örneklemin normal dağılmayacağı varsayılarak ikinci sütundaki değerler rapor edilmiştir. Böylelikle örneklemin normal dağılmama tehdidine karşı önlem alınmıştır.

Tanrı Algısı Ölçeğinden yüksek puan almak, sevgi yönelimli bir Tanrı algısına sahip olmak anlamına gelmektedir. Yani Tanrı Algısı Ölçeğinden yüksek bir puan alınmışsa, Tanrı sevgi dolu ve merhametlidir. Adil Dünya İnancı Ölçeğinden yüksek bir puan alınmışsa, bu durum dünyanın adil olarak algılanması inancında bir artış olduğu anlamına gelmektedir. Yani adaletsizlik hissi azalmaktadır. Başka bir deyişle, Adil Dünya İnancı Ölçeğinden alınan puan arttıkça, dünya daha adaletli olarak algılanmaktadır. Likert tipi derecelendirmeler tersine çevrildiğinden, a bölümünden alınan yüksek puan, kurbanı olumlu değerlendirmek ve kurbanı suçlamamak anlamına gelmektedir.

Çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur. Buna göre kişisel adil dünya inancı, genel adil dünya inancı ve a2 puanlarıyla pozitif; tanrı algısı puanlarıyla negatif korelasyon göstermiştir. Yani kişisel adil dünya inancı arttıkça genel adil dünya inancı ile Hikâye 2’deki mağdur hakkındaki olumlu değerlendirmeler artmakta; sevgi temelli Tanrı algısı azalmaktadır. Genel adil dünya inancı, tanrı algısı puanlarıyla negatif yönde ilişkiliyken; a1, a2, c2, a3, c3, a4, c4, c5, a6 ve c6 puanlarıyla pozitif yönde ilişkilidir. Yani genel adil dünya inancı arttıkça sevgi temelli Tanrı algısı azalmakta; Hikâye 1, Hikâye 2, Hikâye 3, Hikâye 4 ve Hikâye 6’daki mağdur hakkındaki olumlu değerlendirmeler artmakta ve Hikâye 2, Hikâye 3, Hikâye 4, Hikâye 5 ve Hikâye 6’daki mağdurun başına gelenlerin adaletsiz olarak algılanması artmaktadır. Tanrı algısı puanları ise b1 puanlarıyla pozitif; a2, a3, c3, a4, c4 ve a6 puanlarıyla negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Yani sevgi temelli Tanrı algısı arttıkça Hikâye 1’deki mağdurla ilgili olumlu nitelermeler artmakta; Hikâye 2, Hikâye 3, Hikâye 4 ve Hikâye 6’daki mağdur hakkındaki olumlu değerlendirmeler azalmakta ve Hikâye 3 ve Hikâye 4’teki mağdurun başına gelenlerin adaletsiz olarak algılanması artmaktadır.

⁶⁵ Meydan ve Şeşen 2011.

Şekil 1: Tanrı Algısı Ölçeği ve genel adil dünya inancı puanlarının ilişkili olduğu hikâye toplam puanları

Mağduriyet değerlendirme puanları a bölümünden alındığı için, sadece a puanları ile Tanrı algısı ve hem genel hem de kişisel adil dünya inancı arasındaki ilişki incelenmiştir (Şekil 1). Sevgi temelli Tanrı algısı, hikâye kahramanlarının mağduriyetlerini olumsuz değerlendirmeye (a2-a4-a6) ilişkili bulunmuştur. Sevgi temelli Tanrı algısı a2 hikâye kahramanlarının mağduriyetlerini değerlendirmedeki varyansın %5'ini, a4 hikâye kahramanlarının mağduriyetlerini değerlendirmedeki varyansın %3'ünü ve a6 hikâye kahramanlarının mağduriyetlerini değerlendirmedeki varyansın %3'ünü açıklamaktadır.

Tablo 1: Çalışmadaki değişkenler arasındaki korelasyonlar

	AK	AG	TA	A1	B1	C1	A2	B2	C2	A3	B3	C3	A4	B4	C4	A5	B5	C5	A6	B6	C6
AK	-																				
AG	.19*	-																			
TA	-.26**	-.32**	-																		
A1	.08	.23*	-.12	-																	
B1	.17	-.13	.33**	.36**	-																
C1	.05	.12	.01	.43**	.27**	-															
A2	.20*	.27**	-.27**	.42**	.13	.20*	-														
B2	.15	.07	-.07	.40**	.45**	.20*	.49**	-													
C2	.01	.32**	-.07	.23*	.13	.19*	.51**	.43**	-												
A3	.11	.22*	-.27**	.47**	.15	.31**	.48**	.35**	.26**	-											
B3	.09	-.04	.13	.33**	.55**	.31**	.28**	.64**	.32**	.50**	-										
C3	-.01	.22*	-.25**	.31**	-.03	.46**	.31**	.14	.29**	.62**	.33**	-									
	AK	AG	TA	B1	C1	D1	B2	C2	D2	B3	C3	D3	B4	C4	D4	B5	C5	D5	B6	C6	D6
A4	.14	.34**	-.20*	.50**	.14	.44**	.32**	.35**	.20*	.76**	.51**	.62**	-								
B4	.13	.06	.09	.42**	.51**	.28**	.29**	.57**	.29**	.53**	.87**	.36**	.58**	-							
C4	.08	.30**	-.24*	.34**	.05	.47**	.29**	.14	.28**	.57**	.28**	.80**	.67**	.35**	-						
A5	.05	.16	-.02	.55**	.22*	.36**	.41**	.44**	.20*	.53**	.51**	.34**	.55**	.56**	.34**	-					

Gonca NEBİOĞLU – Fatma OKTAY

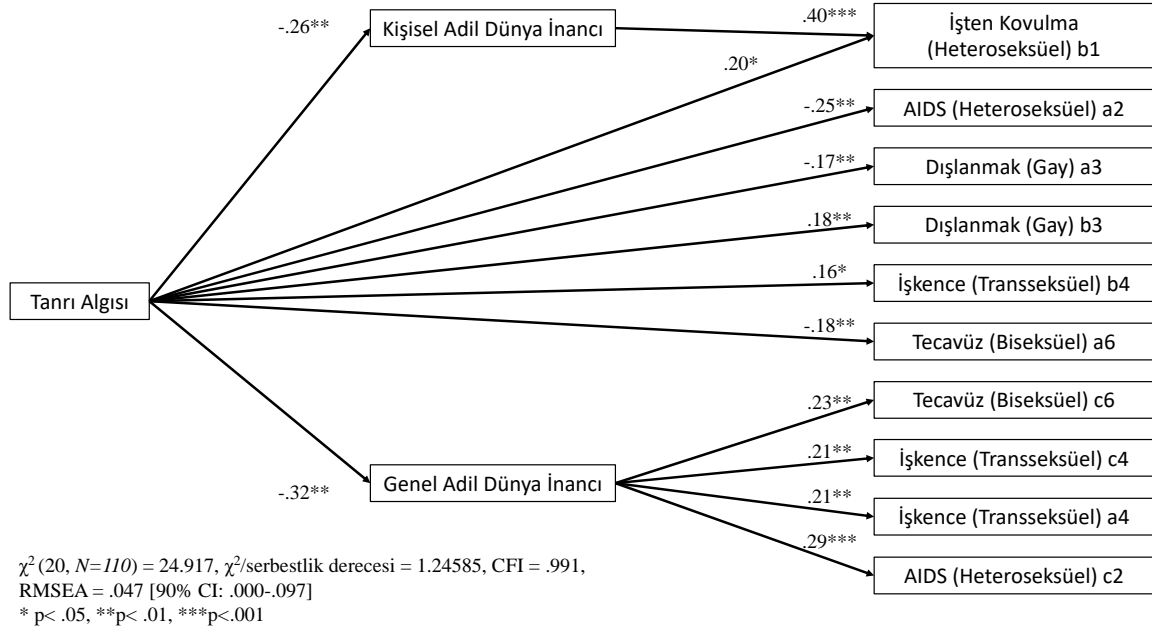
B5	.08	-.001	.08	.36**	.47**	.15	.26**	.62**	.20*	.33**	.67**	.12	.29**	.70**	.11	.59**	-				
C5	.01	.22*	-.09	.34**	.14	.44**	.31**	.20*	.32**	.42**	.22*	.64**	.48**	.26**	.61**	.55**	.26**	-			
A6	.10	.28**	-.27**	.50**	.20*	.34**	.49**	.34**	.21*	.81**	.49**	.48**	.75**	.53**	.51**	.60**	.36**	.39**	-		
B6	.16	-.01	.09	.40**	.50**	.18	.35**	.44**	.25**	.35**	.71**	.14	.22*	.74**	.11	.48**	.75**	.14	.48**	-	
C6	.04	.30**	-.15	.32**	.08	.48**	.22*	.20*	.31**	.47**	.31**	.62**	.64**	.36**	.71**	.38**	.10	.59**	.48**	.09	-

AK: Adil Dünya İnancı (Kişisel), AG: Adil Dünya İnancı (Genel), TA: Tanrı Algısı

* $p < .05$, ** $p < .01$

Genel adil dünya inancı a3 hikâye kahramanlarının mağduriyetlerini değerlendirme ile ilişkili bulunmuştur. Genel adil dünya inancı a3 hikâye kahramanlarının mağduriyetlerini değerlendirmedeki varyansın %3'ünü açıklamaktadır. Özet olarak, sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça hikâye karakterlerinin (heteroseksüel Zeynep, transseksüel Pınar ve biseksüel Burak) olumlu değerlendirilme durumu azalmakta ve adaletsizlik hissi arttıkça, karakterlerin olumlu değerlendirilmesi durumu artmaktadır (gey Mehmet).

Şekil 2: Tanrı Algısı Ölçeği ve genel-kişisel adil dünya inancı puanlarının ilişkili olduğu hikâye toplam puanları

Yapılan ikinci yol analizinde, genel adil dünya inancı ile c2, a4, c4, c6 toplam puanları arasında; kişisel adil dünya inancı ile b1 toplam puanı arasında; sevgi temelli Tanrı algısı ile hem genel adil dünya inancı hem de kişisel adil dünya inancı arasında; sevgi temelli Tanrı algısı ile b1, a2, a3, b3, b4, a6 toplam puanları arasında ilişki bulunmuştur. Kişisel adil dünya inancı ile kahramanların olumlu sıfatlarla değerlendirilmesi arasında bir ilişki yokken, Tanrı algısı ile girdiği regresyon sonucu bir anlamlılık yakalanmıştır. Sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça, kişisel adalet duygusu azalmaktadır. Bununla birlikte, kişisel adaletsizlik arttıkça, 1. hikayedeki kurbanı (heteroseksüel Ayşe) değerlendirme davranışı olumlu yönde artmıştır. Sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça, genel adalet duygusu azalmaktadır. Bu model, tanrı algısı ve hikâye kahramanlarının değerlendirilme şekli arasında kişisel ve adil dünya inançlarının kısmi aracı rolü olduğunu göstermiştir (Şekil 2).

Tüm araştırma sorularına ilişkin bulgulara ek olarak, Tablo 2’de katılımcılara verilen hikayelerin şiddet puanlarının ortalamaları verilmiştir. Bu şiddet derecelendirmeleri hikayelerdeki olayların şiddet derecesini katılımcıların gözünden değerlendirmek amacıyla, katılımcılara hikayelerin en sonunda sorulmuş ve katılımcılardan 1’den 5’e kadar derecelendirmeleri istenmiştir. Bu tablodan çıkarılabilecek tek sonuç şiddet derecelerini karşılaştırmada ortalama puanı en yüksek olan hikâye konusunun “tecavüz” olduğudur.

Tablo 2: Hikayedeki Olayların Şiddet Derecelendirmesi Ortalamaları

Hikâye Konuları	Ort.	SS	Min.	Maks.
İşten Atılmak	3.72	1.18	1	5
AIDS Olmak	4.18	1.11	1	5
Dışlanmak	4.15	0.96	1	5
Aile Tarafından İşkence Görmek	4.89	0.41	3	5
Sözlü Taciz/Tehdit	4.25	0.83	1	5
Tecavüz	4.94	0.37	2	5

Ort.: Ortalama, SS: Standart Sapma, Min.: Minimum Puan, Maks.: Maksimum Puan

Tartışma

Bu çalışmada; Tanrı algısının, hikâye kahramanlarının başına gelen olaylarla ve kahramanlarla ilişkisinin, adil dünya inancı kuramı ve adalet kavramları üzerinden nasıl açıklandığı incelenmektedir. Giray'ın⁶⁶ yapmış olduğu çalışmada, adil dünya inancı ve bağışlayıcılık kavramı incelenmiş ve adil dünyaya olan inancın varlığıyla motive olan bireylerin, bağışlayıcılığın etkisine daha kolay girebildikleri gösterilmiştir. Ancak bu çalışmanın bulguları, Tanrı'nın sevgi dolu ve bağışlayıcı olarak algılanmasının, hikâye karakterleri hakkında olumlu düşünmeyle negatif ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durum, çalışma katılımcılarının çoğunun kendilerini Tanrı'nın varlığına inanan bir birey olarak tanımlamamaları gerçeğiyle açıklanabilir. Alanyazına göre dünyayı daha adil algılayan insanlar daha dindar olabilmekte ve adalet kavramını Tanrı ya da benzeri bir otoriteye bağlayabilmektedirler. Bu çalışmada, sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça, kurbanın (hikâye kahramanlarının) suçlanması durumunun ve kurbanı karşı olumsuz yargıların arttığı bulunmuştur. Bu nedenle böyle bir sonucun, adil bir dünyaya olan inancı ve Tanrı algısını zedelememek için, başına nahoş durumlar gelmiş olsa bile kurbanın suçlanması nedeniyle ortaya çıkmış olabileceği düşünülmüştür.

Çalışma bulgularına göre, sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça, hikâye karakterlerinin olumlu değerlendirilme durumu azalmaktadır. Adaletsizlik hissi arttıkça, karakterlerin olumlu değerlendirilmesi durumu artmaktadır. Alanyazında görülebileceği üzere dünyaya ilişkin adil algı arttıkça, bu inancı sarsmamak için mağduru suçlama davranışı artmaktadır. Bu çalışmada da alanyazınla tutarlı bulgular elde edilmiştir. Mağduriyet değerlendirme puanları a bölümünden alındığı için, sadece a puanları ile Tanrı algısı ve hem genel hem de kişisel adil dünya inancı arasındaki ilişki incelenmiş, kişisel adil dünya inancı ile ilişki bulunamamıştır. Ek olarak, birinci ve beşinci hikayelerde bu değişkenler arasında ilişki bulunamamıştır. Tanrı algısı ile hikâye karakterlerinin değerlendirilmesi arasındaki ilişkinin şiddet algıları ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Birinci hikâyenin en düşük şiddet ortalaması içeren hikâye olması, bu çıkarımı destekler niteliktedir. Beşinci hikâyede ise yaşanan olay sözlü tacizdir. Şiddet ortalamalarına bakıldığında en az şiddetli olay olarak algılanmamasına rağmen bu olayla ilişki bulunamamasının sebebinin, Türkiye örneğinde özellikle iş yerinde sözel şiddetin-sözel tacizin

⁶⁶ Giray 2009.

oldukça yaygın olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Lerner⁶⁷, adil dünya inancı kuramı kapsamında, kurbanı değersizleştirme ya da adalet kavramlarının kültürden kültüre farklılık gösterebileceğinin altını çizmektedir. Benzer bir şekilde eğer bu çalışma kültürler arası bir çalışma olsaydı, hikayelerdeki şiddet ortalamalarının, kurbanı değersizleştirme algısının ve dolayısıyla ilgili kuramlarla olan ilişkilerinin kültürden kültüre değiştiği gösterilebilirdi. Kişisel adil dünya inancı ile hikayelerin kısımları arasında ilişki bulunmamıştır. Kişisel adil dünya inancı; “Dünya bana ne kadar adil?”, genel adil dünya inancı; “Dünya ne kadar adil?” sorusunun cevabını vermektedir. Dolayısıyla mağduriyet değerlendirme ölçeğinde, katılımcılar hikâye kahramanları ile özdeşim kurmamış ya da kurmayı tercih etmemiş, başka bir deyişle “Dünya hikâye kahramanına karşı ne kadar adil?” sorusunu “Dünya genel olarak ne kadar adil?” şeklinde sormuş olabilirler.

Tanrı algısı ve genel-kişisel adil dünya inancının ilişkili olduğu bulgular incelendiğinde, sevgi yönelimli Tanrı algısı arttıkça, kişisel ve genel adalet algısının azaldığı bulgulanmıştır. Bu noktada yukarıda belirtildiği üzere, dünyanın kişilere ne kadar adil davrandığı sorusu ile kişilerin kendilerine yönelik kullandığı sıfatlar ve özelliklerin alanyazından farklı olarak ilişkili olmadığı söylenebilir. Alanyazındaki bilgilerle bu çalışmada elde edilen bulgular arasındaki uyumsuzluğun, bazı katılımcıların Tanrı inancı olmamasından kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, kişisel adaletsizlik algısı arttıkça, Hikâye 1'deki kurbanı (heteroseksüel Ayşe) olumlu değerlendirme davranışı artmıştır. Bu bulgu alanyazınla paralel görünmektedir. Ancak bu durumun başka bir nedeni, hikâye karakterinin heteroseksüel bir birey olması olabilir. Bulgular, dünyanın adil bir yer olduğu inancı arttıkça, kurbanı olumlu değerlendirme davranışının artacağına işaret etmektedir. Bu bulgu, alanyazınla tutarlı olmaktadır. Dezavantajlı gruplara yönelik yapılan ayrımcılık dikkate alındığında bu sonucun farklı olabileceği ve LGBTİ hikâye kahramanlarının olumsuz değerlendirilebileceği ihtimalini akla getirebilmektedir. Fakat çalışma örneğinde kendilerini aktivist olarak tanımlayan katılımcı sayısının fazla olmasının ve kişilerin dezavantajlı gruplara yönelik yapılan ayrımcılıkların farkında olmasının hikâye kahramanlarının olumlu değerlendirilmesinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Bu araştırmanın alanyazına önemli katkılarının bulunmasının yanı sıra, bazı kısıtlılıkları da vardır. Bu kısıtlılıklardan ilki örneklem büyüklüğüyle ilişkilidir. Bu nedenle araştırma bulgularının daha geniş örneklemelerde tekrar edilmesi gerekmektedir. Örneklemle ilgili bir başka kısıtlılık ise katılımcıların cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim açısından dağılımlarının dengesiz olmasıdır. LGBTİ katılımcılara ulaşmak daha zor olduğu için bu durum beklendiktir. Ancak cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim açısından katılımcı sayısının dengelendiği çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu dengesiz dağılım sonucunda, katılımcıların hikâye kahramanlarıyla özdeşim kuramamış olabilecekleri düşünülmektedir. Araştırmacı tarafından yazılan hikayelerin kapsam geçerliliği değerlendirilmiştir. Ancak bu hikayelerin mağduriyet yaratma açısından eş değerliklerine bakılmamıştır. Diğer bir kısıtlılık, veri toplama süreciyle alakalıdır. Bu araştırma kapsamında ölçekler, bazı katılımcılara yüz yüze uygulanmış, bazı katılımcılara ise çevrimiçi ortamda ulaştırılmıştır. Bu durumun yarattığı uygulama farklılığının bulgular üzerinde karıştırıcı etki yapmış olması olasıdır. Dolayısıyla gelecekteki çalışmalarda uygulamaların daha standart hale getirilmesine özen gösterilmelidir.

⁶⁷ Lerner 1971.

Kaynakça

- Adamczyk, A. ve Pitt, C. (2009). Shaping attitudes about homosexuality: The role of religion and culture. *Social Science Research*, 38, 338-351. doi/10.1016/j.ssresearch.2009.01.002
- Altemeyer, B. (2002). Dogmatic behavior among students: Testing a new measure of dogmatism. *The Journal of Social Psychology*, 142, 713–721. doi.org/10.1080/00224540209603931
- Alves, H. ve Correia, I. (2010). Personal and general belief in a just world as Judgment norms. *International Journal of Psychology*, 45(3), 221-231. doi:10.1080/00207590903281120
- Ayten, A. ve Anik, E. (2014). LGBT bireylerde dini inanç, din ve tanrı tasavvuru, dini ve manevi başa çıkma süreci. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14(2), 7-31.
- Bacanlı, H., (1995). Tanrı ve Peygamber Kavramları. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2, 155- 163.
- Beagan, B. L., & Hattie, B. (2015). Religion, spirituality, and LGBTQ identity integration. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 9(2), 92-117. doi: 10.1080/15538605.2015.1029204
- Benson, P.L. ve Spilka, B.P. (1973). God-image as a function of self-esteem and locus of control. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12, 297–310. doi.org/10.2307/1384430
- Correia, I., Alves, H., Sutton, R., Ramos M., Gouvega-Peregra M. ve Vala, J. (2012). When do people derogate or psychologically distance themselves from victims? Belief in a just world and ingroup identification. *Personality and Individual Differences*, 53, 747-752. doi.org/10.1016/j.paid.2012.05.032
- Coşkun, E. (2010). *Suçta yönelen ergenlerde, çocukluk döneminde örseleyici yaşantılara maruz kalma düzeyi ile adil dünya inancı arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Cropanzano, R. ve Rupp, D.E. (2003). *An Overview of organizational justice: Implications for work motivation, motivation and work behavior*. Ed. By., Hauger Trina, New York: McGraw- Hill Irwin, pp.82-95.
- Dalbert, C. (1999). The world is more just for me than generally: About the Personal Belief in a Just World Scale's validity. *Social Justice Research*, 12, 79-98. doi/10.1023/A:1022091609047
- Dalbert, C., Maes, J. (2004). *Belief in a just world as a personal resource in school, the justice motive in everyday life*. Ed. By., Michael Ross and Dale T. Miller, New York: Cambridge University Press, pp.365-382.
- Deguara, A. (2018). Destroying false images of God: The experiences of LGBT Catholics. *Journal of homosexuality*, 65(3), 317-337. doi: 10.1080/00918369.2017.1317474
- Deutsch, M. (2006). A framework for thinking about oppression and its change. *Social Justice Research*, 19, 7–41. doi: 10.1007/978-1-4419-9994-8_9
- Dursun, İ. ve Kabadayı, T.E. (2012). Tüketicilerin ikna çabalarına karşı gösterdikleri direnç: Tutum gücü, tutum yönü ve mesaj gücünün etkileri üzerine deneysel bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16), 75-97.
- Festinger, L. (1954). A Theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117-140. doi.org/10.1177%2F001872675400700202
- Francis, L., Gibson, H.M. ve Robbins, M. (2001). God images and self-worth among adolescents in Scotland. *Mental Health, Religion & Culture*, 4(2), 103-108. doi: 10.1080/13674670110048327

- Furnham, A. ve Brown, L. (1992). Theodicy: A neglected aspect of the psychology of religion. *International Journal for the Psychology of Religion*, 2, 37–45.
- Giray, S.F. (2009). *Suç işlemiş ve işlememiş ergenlerin adil dünya inancı ve bağışlayıcılık tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Göregenli, M. (2003). *Şiddet, kötü muamele ve işkenceye ilişkin değerlendirmeler, tutumlar ve deneyimler*. İşkencenin Önlenmesinde Hukukçuların Rolü Projesi Raporu. İzmir.
- Göregenli, M. ve Teközel, İ. M. (2004). *Şiddet ve İşkencenin Meşrulaştırılması Süreciyle İlişkili Sosyal Psikolojik Boyutlar*. XIII. Ulusal Psikoloji Kongresi / İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Turkey.
- Graham, J. ve Haidt, J. (2010). Beyond beliefs: Religions bind individuals into moral communities. *Personality and Social Psychology Review*, 14, 140–150. doi.org/10.1177%2F1088868309353415
- Greenway, A.P., Milne, L.C. ve Clarke, V. (2003). Personality variables, self-esteem and depression and an individual's perception of God. *Mental Health, Religion & Culture*. 6(1), 45-58. doi.org/10.1080/1867467021000029381
- Güler, Ö. (2007). Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *AÜİFD XLVIII*, 1, 123-133.
- Hammersla, J., F., Andrews- Qualls, L., C. ve Frease, L., G. (1986). God concepts and religious commitment among Christian university students. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 25(4), 424-435. doi.org/10.2307/1385909
- Heider, F. (1946). Attitudes and cognitive organization. *The Journal of Psychology*, 21, 107- 112. doi.org/10.1080/00223980.1946.9917275
- Hogg, M. A., Adelman, J. R. ve Blagg, R. D. (2010). Religion in the face of uncertainty: An uncertainty identity theory account of religiousness. *Personality and Social Psychology Review*, 14, 72–83. doi.org/10.1177%2F1088868309349692
- Hood, R. W., Spilka, B., Hunsberger, B. ve Gorsuch, R. (1996). *The psychology of religion: An empirical approach*. New York, NY: Guilford Press.
- Jost, J. T. (2009). “Elective Affinities”: On the psychological bases of left–right differences. *Psychological Inquiry*, 20, 129 –141. doi/10.1080/10478400903028599
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W. ve Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129, 339–375. doi/10.1037/0033-2909.129.3.339
- Jost, J. T., Hawkins, C. B., Nosek, B. A., Hennes, E. P., Stern, C., Gosling, S. D., & Graham, J. (2014). Belief in a just God (and a just society): A system justification perspective on religious ideology. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 34(1), 56–81. doi/10.1037/a0033220
- Jost, J. T., Kay, A. C. (2010). *Social justice: History, theory, and research, handbook of social psychology*. Ed. By., Susan T. Fiske, Daniel T. Gilbert and Gardner Lindzey, Hoboken, NJ: Wiley. pp. 1122-1165
- Kılınç, S. ve Torun, F. (2011). Adil dünya inancı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 1-14.
- Lerner, M. J. (1965). Evaluation of performance as a function of performer's reward and attractiveness.

Journal of Personality and Social Psychology, 1(4), 355-360. doi/10.1037/h0021806

Lerner, M. J. (1971). Observer's evaluation of a victim: Justice, guilt and veridical perception. *Journal of Personality and Social Psychology*, 20(2), 127-135. doi/10.1037/h0031702

Lerner, M. J. (1977). The justice motive: Some hypotheses as to its origins and forms. *Journal of Personality*, 45, 1-52.

Lerner, M. J. (2003). The justice motive: Where psychologists found it, how they lose it, and why they may not find it again. *Personality and Social Psychology Review*, 7, 388-399. doi: 10.1207/s15327957pspr0704_10

Lerner, M. J. (2004). *Pursuing the justice motive, the justice motive in everyday life*. Ed.By., Michael Ross and Dale T. Miller, New York: Cambridge University Press, pp.10-41.

Lerner, M. J. ve Miller, D.T. (1978). Just world research and the attribution process: Looking back and ahead. *Psychological Bulletin*, 85(5), 1030-1051. doi/10.1037/0033-2909.85.5.1030

Lerner, M.J. ve Simmons, C.H. (1966). Observer's reaction to the "innocent victim" compassion or rejection. *Journal of Personality and Social Psychology*, 4(2), 203-210. doi/10.1037/h0023562

Lupfer, M.B., Doan, K. ve Houston, D.A. (1998). Explaining unfair and fair outcomes: The therapeutic value of attributional analysis. *British Journal of Social Psychology*, 37, 495-511. doi/10.1111/j.2044.8309.1998.tb01186.x

Meydan, C. H., ve Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi AMOS uygulamaları*. Detay Yayıncılık.

Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 32, 15–25. doi/10.1016/S0191-8869(00)00233-6

Tepe, B. (2015). *Adil bir dünya inancı ve sezgisel ahlak: Mağdur ve suçlu bağlamında adaletsizlik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Uğur, D. (2007). *Dünyayı adil algılama ve geleceğe dair umut/ umutsuzluk: Depresyon tanısı alan ve almayan kişilerde adil dünya inancı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Vermunt, R. (2004). *The justice motive in perspective, the justice motive in everyday life*. Ed. By.Michael Ross and Dale T. Miller, New York: Cambridge University Press, pp.63-79.